

ANTIČKA BUDVA

ZBORNİK RADOVA S MEĐUNARODNOG
MULTIDISCIPLINARNOG NAUČNOG SIMPOZIJUMA PO POZIVU
ODRŽANOG U BUDVI 28–30. NOVEMBRA 2018. GODINE

UREDNIK
DUŠAN MEDIN

BUDVA
2021.

Izdavač

JU Muzeji i galerije Budve

Za izdavača

Mr Lucija Đurašković

Glavna i odgovorna urednica

Mr Lucija Đurašković

Redakcija

Mr Lucija Đurašković, predsjednica

Jovo Đurović

Dušan Medin, MA

Milica Stanić Radonjić, MA

Mr Itana Lalović, sekretarka

Recenzenti

Dr Branko Kirgin

Dr Miroslav Luketić

ANTIČKO NASLJEĐE BUDVE
KAO KULTURNA BAŠTINA:
O PAMĆENJU I ZABORAVLJANJU
ANTIČKE BUDVANSKE
PROŠLOSTI

KATARINA JOVIĆ, MA
Odeljenje za istoriju umetnosti
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
Beograd, Srbija
katarina_jovic@outlook.com

Sažetak. U radu se iznose zapažanja o principima i načinima pamćenja i zaštite antičkog budvanskog nasljeđa, s naglaskom na razdoblju od prve polovine XX vijeka do danas. Obuhvaćena je bogata zbirka antičkih spomenika koji su pronađeni na teritoriji današnje Budve. Razmatra se antička nekropola u kojoj su otkriveni predmeti iz helenističkog i rimskog perioda (oruđe, oružje i nakit), zatim budvanski *Akropolj* i ostaci rimskih građevina, kao i mozaici koji su pronađeni na ovoj teritoriji. Uz istorijski pregled procesa čuvanja i otuđenja, u radu se iznosi kritički osvrt na principe istraživanja, zaštite i prezentacije budvanske antičke baštine. Cilj rada je da predstavi svjedočanstvene potencijale i značaj antičkog budvanskog nasljeđa u kontekstu kulturne baštine, te načine pretraživanja antičkih spomenika iz heritološke perspektive.

Gljučne riječi: Budva, antičko nasljeđe, otuđenje, zaštita, prezentacija

OTKRIVANJE STARE BUDVE¹

Otkriće budvanske antičke prošlosti usljedilo je gotovo dva stoljeća nakon velikih arheoloških iskopavanja koja su dovela do značajnih saznanja o antičkom svijetu na prostorima evropskog kontinenta,² ali i do posebne naklonosti prema antičkom nasljeđu. Naročito tokom XIX vijeka nekadašnji antički gradovi teže obnoviti sjećanje na antičku prošlost i prikazati svoju dugu istoriju. *Renovatio* antičkog grada ogledao se u aktivnom ispitivanju antičkog nasljeđa, te revitalizaciji antičkih tema i klasičnih kanona u cilju uspostavljanja kolektivnog sjećanja o antici, koje se potom inkorporiralo u identitet savremene zajednice. Za razliku od drugih antičkih centara na teritoriji istočnog Jadrana, prvenstveno antičkih gradova na prostoru Dalmacije koji su vijekovima identitet grada temeljili na najdubljoj, antičkoj prošlosti,³ Budva je svoju antičku istoriju prepuštala zaboravu. Za nju se saznalo tek početkom XX vijeka.

Pored toga što su zajednice na teritoriji Budve vijekovima bile izložene prirodnim nepogodama, njen prostor bio je i centar brojnih sukoba koji su uticali na zaborav antičke istorije. Krupne administrativne reforme koje su tokom III i IV vijeka zatekle rimsku Budvu ubrzale su zamiranje antičkog grada, kao i prodori Gota koji su uslijedili krajem IV i sve do druge polovine V vijeka. Na ovakve okolnosti uticao je i njen geografski položaj. Stvaranjem provincije *Prevalis*, Budva se našla na njenoj periferiji, dok je podjelom Carstva pripala samoj granici Istoka i Zapada.⁴ Nakon

¹ Rad predstavlja dopunjenu verziju ranijeg rada. „Da li je Budva zaboravila svoju antičku prošlost?: O metodama zaštite i prezentacije budvanskog antičkog nasljeđa”. *ARTUM: Istorijsko-umetnički časopis*, II. Beograd 2015, 68–79.

² Misli se na nalazišta Pompeje i Herkulaneuma i niz otkrića djela „staroga svijeta”: Nika sa Samotrake, August Primaporta, Prijamovo blago. Vidi: Kraševac, I. „Antički žanr u umjetnosti 19. stoljeća”. U: *Alegorija i Arkadija: Antički motivi u umjetnosti hrvatske moderne*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2013, 9.

³ O tome videti: Špikić, M. „Dekadencija i ideal. Principi rekonstrukcije antičkih spomenika u Dalmaciji od Adama do Andrića”. *Adrias: zbornik radova za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu* 18. Split 2012, 183–198. O revitalizaciji antike u umjetnosti Dubrovnika videti: Borozan, I. „Revitalization of the Antique Heritage and Golden Age Restoration: Dubrovnik as a Cultural Agent of the Eastern Coast of The Adriatics”. In: *Beyond the Adriatic Sea: A Plurality of Identities and Floating Borders in Visual Culture*. Novi Sad: Mediterran publishing, 2015, 205.

⁴ Srejojić, D. „Mitska istorija Budve”. U: Đurašković, L. (ur.) *Budva: grad kralja Kadma*. Budva: Copyright: Patent, 2009, 26.

pada pod Justinijanovu vlast, prostor Budve se susreo s osvajačkim poduhvatima Slovena i Avara, potom i Saracena, koji su razorili njenu teritoriju.⁵ U novijoj historiji Budve zapamćeni su česti politički sukobi. Oni su posebno izraženi tokom XIX vijeka, nakon ukidanja Mletačke republike, kada je Budva iskusila smjene francuske i austrijske vlasti. Uz političke promjene koje su uticale na razvoj kulture i održavanje kolektivnog pamćenja, Budvu su pogađali i razorni zemljotresi, poplave i epidemije. Sve je to dovelo do gubitka materijalnih historijskih nalaza (baštinskih tragova), pa tako i sjećanja na prošla vremena. Prema jednoj teoriji, većina antičkog nasljeđa zatrpana je usljed bujica koje su s brda Sveti Spas nanosile zemlju na prostore stare Budve. Iako je Budva uvijek bila naseljeno mjesto, u kome su boravile zajednice koje su imale svoja sjećanja, usljed nemirnih vremena ili prostog nemara prema zatečenom nasljeđu, sjećanja su se gubila. Tako je antička Budva vijekovima bila potpuno zaboravljena, sve dok se početkom XX stoljeća za nju nije saznalo. Jedini do tada poznati spomenik bio je latinski natpis koji je 1668. godine otkriven u blizini današnjeg Petrovca, a pominje ga Teodor Momsen u *Corpus inscriptionum Latinarium*.

Početkom vijeka dešavaju se prva, slučajna otkrića antike: „katkada se je prigodom dubljega krčenja za vinograde našao po koji grob, čak i jedan glineni sanduk s poklopcem, a vrlo često i antikni novci; nažalost niko nije registrirao ove slučajne nalaze”.⁶ Izgradnjom hotela *Avala* i pronalaskom antičke nekropole, slučajno je otkriven i život antičke Budve, o čijem kontinuitetu svjedoči postojanost antičkog groblja. Ipak, usljed neznanja, nehatom ili iz lične pohlepe, zatiranje antičke zaostavštine nastavilo se i nakon prvih otkrića tokom XX vijeka. Nedostatak društvene kontrole i institucionalnog odgovora na nestručna i nesistematska ispitivanja omogućio je postupno otuđenje i oštećenje antičkih spomenika. Tako je antička prošlost Budve, vijekovima zatirana te slučajno otkrivena, još jednom izložena zaboravu. Ipak, od druge polovine XX vijeka teži se spoznavanju antičke prošlosti grada, te se organizuju i prva sistematska istraživanja, rekonstrukcije i pokušaji pamćenja do tada nepoznatih drevnih vremena.

Istorija Budve seže u daleku prošlost. Prve zajednice na teritoriji Budve formiraju se još u neolitu, oko 5000 godina p. n. e., dok se na prelazu iz III u II milenijum p. n. e. zapaža razvoj trgovine i razmjene dobara na

⁵ Лукетић, М. *Будва, Св. Стефан, Пејироваци*. Цетиње: Обод; Будва: Туристички савез, 1996, 47.

⁶ Abramić, М. „Antikni nalazi u Budvi”. *Гласник Народној универзитетна Боке Которске* 1–3. Котор 1938, 33–34.

širem prostranstvu.⁷ Ipak, najstarija svjedočanstva o prošlosti Budve koja upućuju na urbanu kulturu ovog podneblja potiču iz antičkog perioda. Zato se kaže da se istorija Budve može kontinuirano pratiti 2500 godina unazad.⁸ Svjedočanstva o ovoj prošlosti nalaze se kako u arheološkim, tako i u pisanim nalazima. Zahvaljujući njima, danas se Budva može smatrati jednim od najstarijih gradova na istočnoj jadranskoj obali, koji je kao grčki *emporium*, a potom i rimski trgovački grad, bio uključen u kulturnu i ekonomsku komunikaciju antičkog mediteranskog svijeta.

PRIČE I ZAPISI

Pamćenje je proces koji počiva na analizi materijalnih svjedočanstava, ali uključuje i *govor o prošlosti* ili interpretaciju *govora iz prošlosti*: usmenih predanja, legendi i mitova. Kada je riječ o pamćenju najranije epohe koja seže do vremena osnivanja grada, materijalni nalazi i nematerijalna baština se posebno nadopunjuju, dok se u mitskoj istoriji pronalazi svjedočanstveni potencijal. Zato se govor o antičkoj Budvi ne može nastaviti bez pomena legendi i njihovog odnosa prema nama poznatim istorijskim okolnostima. Iz tog odnosa gradi se *umna slika* o prošlosti grada koja se pamti, a koju tvore priče i zapisi.

Tačno vrijeme nastanka stare Budve nije pouzdano određeno, ali je osnivanje grada opisano u brojnim legendama. Predanje o osnivanju Budve počiva na pradavnoj, *zlatnoj dobi*. Pamćenje ovog vremena zasniva se na narativu o herojskoj eri u kojoj su „smrtnici, uz pomoć bogova, osnivali prve gradove u Evropi, ženili se božanskim kćerima i postajali rodonačelnici pojedinih velikih i značajnih naroda ili plemena”.⁹ Na ovim osnovama temelji se i mitska istorija Budve. Najstarije predanje o njenom nastanku, koje je zapisao Stefan Vizantinac prenoseći vijest Filona iz Bibla,¹⁰ upućuje na grad koji je osnovao Kadmo, sin feničanskog kralja Agenora i kraljice Telefose, i tadašnji vladar Beotije.

⁷ Od današnje Budvanske rivijere do Palestine, Sirije i Kavkaza, vidi: Vlahović, P. „Etničke i antropološke odlike stanovništva”. U: Đurašković, L. (ur.) *Budva: grad kralja Kadma*. Budva: Copyright: Patent, 2009, 96.

⁸ Tomović, P. *Buthoe – Butua – Stari grad – Budva: antička i srednjevekovna Budva = Antique and Medieval Budva*. Beograd: Denarius, 1995, 1.

⁹ Srejojić, D. „Mitska istorija Budve”, 17.

¹⁰ Лукетић, М. *Будва, Св. Стефан, Пејировиц*, 37.

Kadmo, koji je u Grčku iz Fenikije stigao prije Trojanskog rata, smatra se i osnivačem beotijske Tebe (Kadmeje). Prema legendi, imao je naklonost bogova koji su mu podarili za suprugu Harmoniju, kćerku Afrodite i Aresa. U dubokoj starosti Kadmo je, ipak, bio primoran da napusti Tebu, a tebanski prijesto da prepusti unuku Panteju, te je s Harmonijom utočište našao među najstarijim stanovnicima Budve, u plemenu Enheleja. Enhelejci, „narod jegulja”,¹¹ prvobitno su bili nastanjeni u grčkoj Beotiji. Odabравši „došljaka” za predvodnika, Enhelejci uspijevaju, u skladu s proročanstvom, poraziti susjedne Ilire. Kadma biraju za svog gospodara, koji je ubrzo proglašen i kraljem Ilirika. Prije pohoda u Grčku novi vladar uspio je ujediniti sukobljena plemena.

O ovim događajima saznajemo zahvaljujući helenskim i rimskim zapisima. O njima su pisali Pindar, Sofokle, Euripid, Kalimah, Apolonije Rođanin, Likofron i Ovidije. Prelazak Kadma i Harmonije na prostore današnje Budve zabilježen je već krajem V vijeka p. n. e. u Euripidovoj tragediji *Bakhe*, zatim početkom nove ere u Ovidijevom spjevu *Preobraženja*, kao i u *Biblioteci*, mitološkom priručniku iz I vijeka nove ere, tradicionalno pripisanom Pseudo-Apolodoru. Pseudo-Skilaksov *Periplus*, iz sredine IV vijeka p. n. e., svjedoči da je pleme Enheleja zaista boravilo na ovim prostorima, dok već pomenuto djelo Stefana Vizantinca, grčkog gramatičara iz VI vijeka, upućuje na *Butou*, grad u Iliriji. Budva se pominje i u *Etymologicum Magnum* s podacima koji odgovaraju onima u Sofoklovoj tragediji *Oikles*, gdje je ime Butoa (ili Buthoa) moglo biti inspirisano i riječju *butes*, koja je označavala origano. I ovdje, kao i kod tumačenja Stefana Vizantinca, uz mogućnost da je nazvana prema egipatskoj Buti, glavni motiv za ime grada pronalazi se u volovskoj zaprezi kojom je Kadmo stigao u ilirske zemlje.¹² Ovo je ujedno i ona verzija priče koja je pretražavala i koju su upamtila buduća pokoljenja. Tako se za korijen imena Budva uzima riječ *bous*, koja na grčkom jeziku znači „vo”. Najstariji nazivi za Budvu su: *Buthoe* (grčki, najraniji naziv), *Butua* (rimski naziv), *Buthos*, *Butoba* (vizantijsko doba), *Budua*, *Civitas Antique* (Stari Grad – u srednjovjekovnim izvorima).

Legenda o Kadmu predstavlja nam Budvu kao mjesto ujedinjenja raznih naroda. Zahvaljujući onovremenim pisanim izvorima, antičku Budvu poznajemo kao prostor koji je zaista pripadao raznim etničkim grupama. Kao „grad Ilirije” Sofokle Budvu pominje u tragediji *Oikles* već u V vijeku

¹¹ Ovako su upamćeni zahvaljujući kultu štovanja jegulja kao svetih bića u grčkoj mitologiji, vidi: Srejić, D. „Mitska istorija Budve”, 18.

¹² Srejić, D. „Mitska istorija Budve”, 18–20.

p. n. e. U istodobnom opisu putovanja Jadranskim morem Skilaka je predstavljao kao glavni grad Enheleja. Nešto kasnije, Plinije Drugi je u *Naturalis historiae* naziva „gradom rimskih građana”.¹³ Kao što već Sofokle ističe, Iliri se smatraju najstarijim stanovnicima Budve. Mlađe gvozdeno doba, *laten*, obilježila je ekspanzija Kelta ali i priliv grčkog stanovništva. Uporedo s keltsko-ilirskim naseljem na teritoriji današnje Budve postojalo je i grčko. Premda se ova teritorija nije smatrala grčkom kolonijom, naselje je predstavljalo pogodno mjesto za širenje grčkih uticaja. Period ilirsko-grčke kulture nastavlja se približno do sredine II vijeka p. n. e., nakon čega na ove prostore dolaze osvajači Rimljani. Ekspanzijom Rimljana počinje i romanizacija ilirsko-grčkog stanovništva na teritoriji Budve.

Pored toga što ukazuje na specifičnu kulturu koja se razvijala na ovoj teritoriji, a koja se zasnivala na suživotu različitih tradicija, legenda o kralju Kadmu, koji bira da baš na ovom prostoru podigne grad, upućuje i na to da je Budva bila važan *topos* u antičkom svijetu. Budva je zasigurno predstavljala značajno mjesto u pogledu komunikacije i razmjene dobara na Mediteranu. Zahvaljujući trgovini koja se razvijala na ovom prostoru još od vremena organizovanja života manjih zajednica, pomorske veze koje se u antici održavaju i grade ostavile su obilje materijalnih nalaza. Tako je poznato da se na teritoriji Budve nalazila i jedna od najznačajnijih antičkih luka na našoj obali. Ipak, Budva je bila i važan centar kopnene trgovine, o čemu svjedoči kopnena vojni put koji se prostirao od Akvileje do Drača, a koji je prolazio kroz teritoriju današnje Budve. *Kadmejski put*, koji je povezivao Solunski zaliv u Grčkoj s Jadranom, imao je jednu odsudnu ulogu u uspostavljanju trgovine s istočnom jadranskom obalom. U periodu rimske vlasti ovaj put biće poznat kao *Via Egnatia*. Zahvaljujući značaju koji je imala za trgovinu i kulturni život koji je postojao na ovom podneblju, tadašnja *Butua* našla se na Pojtingerovoj tabli, važnoj rimskoj karti iz IV vijeka, koja je predstavljala glavne puteve i bitna mjesta na teritoriji tadašnjeg Rimskog carstva.

Pored osnivanja i imenovanja grada, legenda o Kadmu uvodi u mitsku istoriju Budve još jedan važan motiv kojim su se veličala mjesta u prošlosti. Naime, Budva je i posljednje utočište njenog osnivača. Vjeruje se da je Kadmo „sa suprugom okončao život u ovim dalekim tuđinskim predjelima” – upravo na istočnoj obali Jadrana, između Drača i Boke Kotorske, gdje su, potom, na nekoliko mjesta označeni njihov grob i njihovo svetište.¹⁴

¹³ Лукетић, М. *Будва, Св. Стефан, Пејровац*, 41.

¹⁴ Srejović, D. „Mitska istorija Budve”, 18.

Ipak, ovakvo vjerovanje ne pripada samo Budvi, već je dio mitske historije šireg istočnojadranskog područja. Tako se vjerovalo da je Kadmo, sa ženom Harmonijom, pokopan na prostoru Dubrovnika, nekadašnjeg Epidaura, upravo na Snježnici poviše Konavla, gdje im se nalazi grob.¹⁵ Najzad, može se zaključiti da je Kadmov kult zaista postojao na ovim prostorima i da je bio široko rasprostranjen. Predanje o Kadmoj smrti oslanja se na epizodu iz njegove mladosti: zbog ubistva Arejevog zmaja, Kadmo je kažnjen od strane bogova velikim porazom prilikom pohoda na Delfe tokom kojeg je s ujedinjenim Ilirima i Enhelejcima pokušao da opljačka Apolonovo svetište. Prema drugoj verziji, kazna je uslijedila zbog želje da vrati svoju sestru Evropu, koju je oteo Zevs. Po povratku u zemlje Ilira, Kadmo je umolio bogove da ga preobrase u zmiju. To obličje preuzela je i Harmonija.¹⁶ Evropa i Kadmo su u grčkoj mitologiji bili povezani s drakonskim/zmij-skim kultom. U isto vrijeme, poznato je da su mnoge zajednice zapadnog Balkana poznavale i štovale kult zmija.

Privlačeći herojskog vladara koji je bira za postojbinu nakon izgnanstva, u njoj ujedinjujući nesložne narode i okončavajući sopstveni život, Budva je u mitu predstavljena kao značajan centar u antičkom svijetu. Uz historijski značaj koji je mogla imati za antičke zajednice koje su komunicirale i trgovale s ovim podnebljem, ova legenda upućuje i na *sliku o sebi*, tj. na identitet koji su stanovnici stare Budve njegovali i isticali. Ipak, savremena Budva je ovaj mit počela zaboravljati, a mjesto prvobitne legende o nastanku grada vremenom su zauzele druge priče. Jedna od njih predstavlja dramu o zaljubljenom paru koji je zbog nesrećne ljubavi skočio sa zidina grada u more. Posljednje riječi ljubavnika, prije nego što su se pretvorili u dvije ribe, bile su „neka bude dva”. Te riječi narod je prepoznao kao motiv za naziv „Budva”. Bez obzira na sličnosti koje novija legenda o nastanku grada dijeli s jednom od potonjih verzija legende o Kadmu, a koja pripovjeda da je i on s Harmonijom skočio u more kako bi se pretvorio u ribu, a ne u zmiju (ili aždaju), ona ne može nadomjestiti izvorno predanje o osnivanju grada. Nasuprot tome, arhetipski motiv ljubavi koji se odražava kroz zajedničko preobraženje i/ili nestajanje može se čuti i u interpretacijama legende

¹⁵ Vijekovima kasnije, kult Kadma i Harmonije će se proslavljati u umjetnosti Raguse. O tome, na primjeru ranorenesansnih reljefa na portalu Kneževa dvora, izvedenim *all antica*, videti: Belamarić, J. „Kultura ladanja u renesansnoj Dalmaciji, slučaj Hektorovićeve Tvrdalja”. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 34. Split 1994, 171–172.

¹⁶ Srejić, D. „Mitska istorija Budve”, 18–19.

o Kadmu i Harmoniji, prema kojima su njih dvoje kao „zagrljene” zmije iščezli u obližnjem gaju.¹⁷ Ipak, zahvaljujući popularnoj kulturi, imena Kadma i Harmonije počela su da iščezavaju pred dopadljivom i jednostavnom šekspirovskom pričom koju mlađe generacije često poznaju kao jedinu legendu o nastanku grada. Simbol dvije ribe tako se može naći i na zidinama budvanske Citadele – nekadašnjeg *Akropolja*, premda je reljef savremenog datuma. Zaboravom izvorne legende o osnivanju grada ugrožava se usmeno, nematerijalno nasljeđe iz prošlosti sa svjedočanstvenim potencijalom koji se ne prepoznaje u novijim, popularnim predanjima.

ARHEOLOŠKI NALAZI KAO SVJEDOČANSTVO PROŠLOSTI

Zahvaljujući arheološkim nalazima, danas znamo da je na prostorima našeg primorja „cvjetao život u svim njegovim vidovima, a da su pojedine manifestacije toga života ostale izuzetne, specifične i karakteristične upravo i jedino za ovaj kraj”.¹⁸ Prema arheološkim istraživanjima, Budva je već u IV vijeku p. n. e. bila temeljno utvrđeni ilirski grad čije je stanovništvo prihvatilo helensku kulturu. Sačuvani ostaci najstarijih slojeva grada – zapadni bedemi s glavnom gradskom kapijom i nekropola na padinama Svetog Spasa, potvrđuju da izgled antičkog grada Budva dobija u helenističko vrijeme. S utvrdom širokom oko dva metra i kamenim blokovima trapezoidnog oblika, antička Budva je obuhvatala južni dio hridi zahvatajući područje kastela Sv. Marije (današnje Citadele) i okolnog prostora, do iza crkava Sv. Save, Sv. Trojice i Sv. Ivana. Površina koju je drevna Budva obuhvatala iznosila je približno 125 metara u smjeru istok–zapad i oko 100 metara u smjeru sjever–jug.¹⁹

Usljed nedostatka arheoloških dokaza ne možemo pouzdano govoriti o naselju koje su Grci zatekli.²⁰ Jedan ilirski šljem s grčkim odlikama, koji potiče iz V vijeka p. n. e., ukazuje na to da je simbioza stilova počela veoma rano na ovoj teritoriji. Ipak, iz perioda života Grka i Rimljana na teritoriji

¹⁷ Srejović, D. „Mitska istorija Budve”, 19.

¹⁸ Martinović, J. „Kupasti cipusi iz Boke Kotorske i okoline Budve”. *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 17. Kotor 1969, 167.

¹⁹ Srejović, D. „Mitska istorija Budve”, 20.

²⁰ Tomović, P. *Buthoe – Butua – Stari grad – Budva: antička i srednjevekovna Budva*, 5–6.

Budve pronađeni su obimniji arheološki nalazi. Njihovu riznicu predstavlja pomenuta antička nekropola na padinama Svetog Spasa. Otkriće ove zbirke dogodilo se neplanirano kao i već pomenuti slučajni nalazi koji su joj prethodili. Prilikom kopanja temelja za hotel *Avala* (1936–1938) dogodio se i najvažniji arheološki pronalazak na teritoriji Budve. Tokom građevinskih radova otkriven je veći dio antičkog groblja. Prvi grobovi na ovom prostoru pronađeni su prilikom kopanja jama za gašenje vapna. Uz grobove su tom prilikom nađeni i „kameni tanjiri”. Ipak, ovi nalazi ubrzo su, usljed nemara i nedostatka organizovanih iskopavanja, nestali.²¹

Ocjenu prvih iskopavanja dao je Mihovil Abramić u svom članku „Antikni nalazi u Budvi”. Ipak, predmeti su sakupljeni prije Abramićevog dolaska, te su tako izostala arheološka istraživanja.²² Nalazi koji su u narednom periodu pronađeni bili su dragocjeni za rekonstrukciju života u antičkoj Budvi. Ispod debelog sloja zemlje nađene su nadgrobne ploče s romanizovanim grčkim i ilirskim imenima, oružje, oruđe, nakit, igračke – predmeti koji su inače bili polagani uz pokojnika u grob. Kako su sistematska ispitivanja tom prilikom izostala, identifikacija nalaza vršena je uporedo s građevinskim radovima. Usljed iskopavanja mnogi predmeti su, nažalost, oštećeni, uništeni i odnešeni. Godine 1950. i 1952. izvršena su manja iskopavanja s nekoliko sondi u dvorištu hotela *Avala*, dok su dublji slojevi ispitani tokom 1953. i 1954. godine.²³ Stručna arheološka istraživanja koja su trajala od 1952. do 1957. bila su pokrenuta od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture SRCG i Arheološkog instituta SANU. Tada se utvrdilo da nekropolu čine dva sloja grobova iz različitih perioda. U okviru donjeg (starijeg) helenističkog sloja pronađeni su skeleti pokojnika. U tom periodu, od IV do II vijeka p. n. e., običaj je bio sahraniti pokojnika u grobu ili sarkofagu. Gornji (noviji) sloj svjedoči o tradiciji spaljivanja pokojnika. Ona je zamijenila dotadašnju praksu inhumacije, na šta upućuju i urne pepelnice. Urne namjenjene polaganju pepela siromašnih imale su oblik prostog glinenog lonca, dok je pepeo imućnih pripadnika zajednice polagan u staklenu posudu zaštićenu kamenom. Nekoliko velikih rimskih amfora pronađenih u gornjem sloju služilo je vjerovatno za polaganje pepela male djece. Važno svjedočanstvo funeralnih običaja rasprostranjenih na području antičke Budve predstavlja i žrtvenik, pronađen prilikom ovih otkrića. U njemu

²¹ Abramić, M. „Antikni nalazi u Budvi”, 33–34.

²² Popović, Lj. „Antička Budva: arheološke specifičnosti”. U: Đurašković, L. (ur.) *Budva: grad kralja Kadma*. Budva: Copyright: Patent, 2009, 164–166.

²³ Popović, Lj. „Antička Budva: arheološke specifičnosti”, 167.

je bila položena urna pepelnica, a zbog sličnosti sa žrtvenicima koji su otkriveni u pompejskoj nekropoli smatra se da potiče iz I vijeka nove ere.²⁴

U unutrašnjosti ovih grobova nalazili su se dragocjeni predmeti iz života pokojnika. U grobovima vojnika pronađeno je oružje, u grobovima djece igračke, a u grobovima žena nakit, ogledala, češljevi i male posude. Najvažnija svjedočanstva o kulturi življena u staroj Budvi, ipak, predstavljaju nadgrobne ploče antičke nekropole. Zbog istrošenosti površine kamena, vitke stele iz helenističkog perioda, koje se prema vrhu sužavaju trougaonim zabatom s akroterijama, više ne čuvaju nekadašnje natpise. Ipak, na stelama iz rimskog perioda pronađeni su natpisi na latinskom jeziku. Oni svjedoče o suživotu raznih etničkih grupa, koji je u antičko doba postojao na teritoriji Budve. Jedan od natpisa ukazuje na grob *Iulia Temus*. *Temus* je ilirsko ime, ali je pokojnica postala Rimljanka, te je primljena *gens Iulia*.²⁵ Drugi spomenik svjedoči o građaninu *Gelasiusu (Claudiusu)*, koji je natpis posvetio ženi po imenu *Ternia Baia* i njihovoj kći. Prema njegovom prezimenu može se zaključiti da je rođenjem bio Grk, ali je potom postao rimski građanin i stupio u *gens Claudia*. S druge strane, ime njegove supruge je ilirskog porijekla. Ovi spomenici datiraju s početka nove ere.²⁶ Na nadgrobnim spomenicima u Budvi nalaze se imena stranaca, ukazujući na to da su na ove prostore dolazili ljudi iz Italije, Grčke, Male Azije ili Sirije, vjerovatno kao trgovci ili u službi državne administracije. Istovremeno, samo uređenje nekropole iz I i II vijeka podsjeća na groblja velikih gradskih centara kao što su ona iz Salone ili Akvileje.²⁷ Prvi pronađeni natpisi iz nekropole proučavani su analogijom, dok su spomenici datirani prema obliku, ali i uporedo s novcem koji je u isti mah pronađen.

Nekropola je riznica predmeta iz aleksandrijskih, kiparskih i italjskih zanatskih radionica. Između grobova je pronađena luksuzna keramika iz tada prestižnog centra *Gnathia*.²⁸ Pronađene su brojne posude od crne firnisovane, najvjerovatnije importovane, keramike s bijelom ili crvenom

²⁴ O nekropoli videti: Marković, Č. „Helenistička nekropola Budve”. *Matica* 21. Podgorica 2005, 295–330; Marković, Č. „Metalni nalazi sa Helenističke nekropole Budve”. *Matica* 22–23. Podgorica 2005, 373–404.

²⁵ O načinu na koji je to urađeno više u tekstu Mihovila Abramića. Ovdje on govori da grobovi potiču iz III–II vijeka p. n. e., vidi: Abramić, M. „Antikni nalazi u Budvi”, 35–36.

²⁶ Popović, Lj. „Antička Budva: arheološke specifičnosti”, 182.

²⁷ Srejić, D. „Mitska istorija Budve”, 24.

²⁸ Tomović, P. *Buthoe – Butua – Stari grad – Budva: antička i srednjovekovna Budva*, 9.

ornamentikom, proizvedene na teritoriji Velike Grčke, u Siciliji i Donjoj Italiji. Nekropola je sačuvala, između ostalog, i predmete od sidonskog stakla – staklene bočice s reljefnom dekoracijom, dobavljane iz Kadmovog zavičajnog mjesta. Imajući u vidu nedostatak ovakvih nalaza iz potonjeg perioda, zaključuje se da uvoz ove robe prestaje krajem II vijeka. Skromnije nasljeđe iz grobnica koje se formiraju u III i IV vijeku upućuje na ekonomsku krizu kojom je antička Budva bila savladana, a koja je u Rimskom carstvu počela već krajem II vijeka.²⁹

Brojni predmeti pronađeni u ovom antičkom groblju otuđeni su zahvaljujući čestim uplivima privatnih lica željnih bogatstva. Zlatni helenistički nakit koji je otkriven u budvanskoj nekropoli, danas je većinom u privatnom vlasništvu, dok se jedan dio čuva u Arheološkom muzeju u Budvi. Primjera radi, jedan od najznačajnijih primjeraka antičkog nakita iz Budve – zlatni prsten sa skarabejom i Heraklovim likom, danas se nalazi u jednoj od privatnih zbirki. Srebrni i bronzani nakit iz rimskog perioda nije sačuvan. Po stilu, najbliži je nakitu koji je rađen u radionicama Tarenta, jednom od glavnih centara Velike Grčke u južnoj Italiji. Nažalost, komadi nakita ovakvog kvaliteta trajno su izgubljeni, dok se čuvaju samo „izbledele fotografije”.³⁰

Gubitak antičkih nalaza u Budvi mora se, ipak, ponajviše pripisati nemaru institucija zaduženih za zaštitu ovog nasljeđa. Tokom XIX i XX vijeka na teritoriji Budve boravili su mnogi strani istraživači iz Italije, Francuske, Rusije, Engleske, Njemačke, koji su nerijetko i odnosili predmete koje su nalazili.³¹ Ova praksa nastavila se i nakon otkrivanja nekropole. Prilikom prvih iskopavanja, usljed nemara i pohlepe, većina pronađenih predmeta bila je uništena ili otuđena. S obzirom na to da je tokom prvih istraživanja nedostajao stručni kadar koji bi izradio dokumentaciju predmeta, najveći dio nalaza izgubljen je za nauku. Oni koji su sačuvani sada se nalaze u muzejima Beograda, Zagreba, Splita i Cetinja. Decenijama kasnije, ovaj slučaj biće zapamćen kao „arheološka pljačka stoljeća”.³² Kustos Državnog arheološkog muzeja u Splitu, Mihovil Abramić je prilikom boravka u Budvi tokom prvih iskopavanja izjavio: „Već do sada prigodom terenskih radnji

²⁹ Srejić, D. „Mitska istorija Budve”, 25–26.

³⁰ Tomović, P. *Buthoe – Butua – Stari grad – Budva: antička i srednjovekovna Budva*, 9. O tome kako su se fotografije koristile u cilju istraživanja antičkog nakita u privatnom vlasništvu: Popović, Lj. „Antička Budva: arheološke specifičnosti”, 178.

³¹ Roganović, S. *Otuđivanje kulturnih dragocjenosti iz Crne Gore*. Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, 2008.

³² Roganović, S. *Otuđivanje kulturnih dragocjenosti iz Crne Gore*, 2008.

za novi budvanski hotel iskopani predmeti mogli bi ispuniti jedan muzej. Želja je svih Budvana da se što prije osnuje takav azil za starine i umjetnine, kojima će se ne samo udovoljiti zahtijevima nauka i opće kulture, već i strancima pružiti zanimljivu atrakciju”.³³ Ipak, većina predmeta je otuđena, a u današnjoj zbirci Arheološkog muzeja u Budvi ne postoji nijedan eksponat pronađen tokom prvih iskopavanja. Nju čine isključivo nalazi dobavljeni nakon Drugog svjetskog rata. Arheološka zbirka dobija ozbiljniju dopunu od 1962. godine. Uporedo s pomakom muzejske djelatnosti, nalazi počinju sve više interesovati istraživače, a zbirka je tokom obnove Starog grada poslije razornog zemljotresa 1979. obogaćena za novih 2500 predmeta, uglavnom iz helenskog perioda.³⁴ Ne treba nipošto smetnuti s uma da predmeti koji su tokom prvih iskopavanja pronađeni, do danas nisu vraćeni Budvi. Kritike ovog slučaja upućene su kolonijalnom odnosu vodećih muzeja iz tog perioda prema „malim provincijama”, te se tako za otuđenje brojnih predmeta iz Budve krivi uprava tadašnjeg Muzeja kneza Pavla iz Beograda, kao i podrška koju je ovakvoj praksi pružala centralna jugoslovenska kraljevska vlast. Da su tokom ovih prvih iskopavanja pronađeni predmeti sačuvani u matičnoj sredini, Budva bi, prema riječima Vlada Duletića, „danas imala reprezentativnu zbirku za još jedan značajan arheološki muzej”.³⁵ Dio pronađenih eksponata tom prilikom bio je namjenjen dekoru prostorija hotela *Avala*, a takav odnos prema arheološkim nalazima bio je odobren od strane stručnog kadra. Upamćena je izjava tadašnjeg kustosa Muzeja kneza Pavla u Beogradu, Joza Petrovića, da su „vlasnici hotela našli kompromisno rješenje. Jedan dio iskopina se ustupa besplatno Muzeju kneza Pavla, a veći dio će ukrašavati hol luksuznog hotela”.³⁶ Nemaran odnos prema zaštiti ovog nasljeđa ispoljio se u širim, institucionalnim okvirima. Prema riječima Milutina Plamenca, prvog direktora Zavoda za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture i prirodnih rijetkosti sa sjedištem na Cetinju, „Budvanin Danilo Rađenović, koji je tada u mjestu držao bife, obavijestio je o tome Zetsku Banovinu na Cetinju, ali niko nije delegiran iz Banovine da pregleda iskopine niti da preuzme ikakve konzervatorske mjere”.³⁷

³³ Abramić, M. „Antikni nalazi u Budvi”, 40.

³⁴ Liješević, B. „Kultura i turizam na Budvanskoj rivijeri”. U: *Budva: grad kralja Kadma*. Budva: Copyright: Patent, 2009, 353.

³⁵ Duletić, V. „Neostvoreni snovi budvanskog Akropolja”, 2011, <http://montenegrina.net/fokus/neostvoreni-snovi-budvanskog-akropolja/>, (datum pristupanja: 20. maj 2019)

³⁶ Roganović, S. *Otuđivanje kulturnih dragocjenosti iz Crne Gore*.

³⁷ Roganović, S. *Otuđivanje kulturnih dragocjenosti iz Crne Gore*.

Mnogi drugi nalazi i spomenici iz Budve takođe su otkriveni slučajno. Prilikom kopanja temelja za pojedine zgrade pronađeni su ostaci starih zidina. Tokom produbljivanja pristupa današnjoj luci uočen je jedan bedem i nekoliko amfora. To potvrđuje da se najstarije naselje nalazilo na teritoriji današnjeg Starog grada. Seljani u okolini su prilikom kopanja bunara ili trapljenja loza nailazili na pojedine materijalne ostatke. Poslije zemljotresa otkriveni su dijelovi masivnog zida (bedema) i pilona s kapijom širokom više od dva metra, pa se vjeruje da je na tom lokalitetu osnovana prva *Kadmova Budva*. Kapija i bedemi su zidani u prepoznatljivoj kiklopskoj tehnici. Smatra se da datiraju još iz IV vijeka p. n. e., kada je Budva bila grčki *emporium*. Oni su slučajno pronađeni, smješteni neposredno uz glavnu ulicu Starog grada. Nisu označeni i sada pripadaju prostoru podruma jednog butika, te se mogu vidjeti jedino ukoliko se uđe u taj butik.

Budvanski *Akropolj*, smješten uz crkve Sv. Ivana i Sv. Trojice u Starom gradu, predstavlja svjedočanstvo o urbanoj strukturi antičke Budve. U poznijim vremenima poznat je kao *Kaštel Sv. Marije* a potom kao *Citadela*. Najstarija formacija koja je postojala na ovom prostoru predstavljala je ilirsku gradinu, odnosno ilirsko utvrđenje. Dolaskom Grka utvrđenje je preuzelo ulogu akropolja. Premda današnji oblik Citadela dobija uglavnom tokom srednjeg vijeka i austrougarskog perioda, ona se pamti i pod nazivom *Budvanska Kadmeja*, koji upućuje na mitskog osnivača grada i budvansku antičku prošlost. Citadela danas čuva strukture iz kasnijih perioda: crkvu Sv. Marije, bedeme, kule, nekadašnje vojne kasarne, ambijentalni scenski prostor... Nakon zemljotresa iz 1979. godine, koji je urušio pojedine njene dijelove, uslijedila je obnova. Tom prilikom odredila se funkcionalna organizacija prostora, pri čemu su se izdvojile sljedeće polazne premise: integracija prostora, maksimalno otvaranje gradske tvrđave za kulturu, turiste i posjetioce, korisnike ugostiteljskih i drugih sadržaja, obezbjeđivanje autentičnog ambijentalnog scenskog prostora za izvođenje pozorišnih i kulturnih priredbi i manifestacija. Insistiralo se na jedinstvenosti, ekskluzivnosti i neobičnosti. Obavljena su arheološka ispitivanja, dok je arhitektura novijeg vremena i manjeg istorijskog značaja uklonjena.³⁸ Pri završetku radova, na ovom prostoru počele su da se izvode kulturne manifestacije. Među njima, najznačajnije su pozorišne predstave budvanskog „Grada teatra”. Ipak, kompleks je tokom devedesetih godina prošlog vijeka postao žrtva tranzicije i privatizacije. Opština Budva je tom prilikom prodala vojnu kasarnu

³⁸ Duletić, V. „Neostvareni snovi budvanskog Akropolja”.

a krajem iste decenije i ostatak utvrđenja.³⁹ Privatizacija ovog spomenika odrazila se i na kvalitet kulturnog života grada i njegov strateški razvoj. Predstave „Grada teatra” više nisu mogle da se održavaju na ovom prostoru. Nažalost, još uvijek se čeka „da opština Budva otkupi svoj Akropolj”.⁴⁰

Unutar zidina Starog grada pronađeni su i ostaci javne građevine iz rimskog perioda, jedan raskošno ukrašen kapitel, komad arhitravne grede, dio stilobata i dijelovi stubova od kamena. Zbog nedostatka finansijskih sredstava, na stručni pristup ovim nalazima se decenijama čekalo,⁴¹ a i danas se mogu vidjeti nasloženi na jednom malom trgu u Starom gradu, bez adekvatnog natpisa koji bi pružio osnovne informacije.

Proučavanje antičkih kuća na teritoriji današnje Budve i njene okoline posebno je značajno jer može ukazati na društvene okolnosti i kulturu života u različitim periodima. Ovakve svjedočanstvene potencijale odražava, na primjer, kasnoantička vila u Mirištu u Petrovcu. Ona svjedoči o preobražaju okolnih kuća koji se dogodio prilikom već pomenute ekonomske krize, koja je u Budvi uslijedila tokom III i IV vijeka, a koja se odrazila i u antičkoj nekropoli. Naime, u tom trenutku stanovništvo Budve počelo se osipati, napuštati grad i okretati se poljoprivrednim djelatnostima. Vila u Mirištu, koja je u I vijeku izgrađena kao *villa marittima*, iz navedenih razloga se preobrazila u „rustiku” (*villa rustica*) i dopunila poljoprivrednim zgradama.⁴² U ovoj vili pronađeni su dragocjeni kameni i keramički ostaci dobavljeni iz raznih dijelova Mediterana, ali i mozaici s maritimnim motivima, ranohrišćanskim simbolima, kantarosima i životinjama. Jedan mozaik iz IV vijeka nove ere decenijama je čekao na konzervaciju. Nekada je bio zaštićen zastakljenim paviljonom, međutim, ubrzo su stakla paviljona polomljena, a kako nije bilo prilaznog puta, mozaik je prekrivalo lišće, korov i smeće.⁴³ Godine 2014, kada su stručnjaci Muzeja i galerija Budve naišli na ovo antičko nalazište, primjetili su da je mozaik posut cementom, dok su se na njemu nalazila kolica i ostali alat koji su arheolozi ostavili prilikom ranijih radova. Slučaj je prijavljen inspekciji Uprave za zaštitu kulturnih dobara, a zatim je odlučeno da štetu mora da sanira držalac dobra, JU Muzej Budve. Paviljon u kom se prethodno nalazio mozaik bio je otključan, a

³⁹ Duletić, V. „Neostvoreni snovi budvanskog Akropolja”.

⁴⁰ Duletić, V. „Neostvoreni snovi budvanskog Akropolja”.

⁴¹ Кораћ, В. „С градитељима кроз историју будванског подручја”. У: *Будва*. Београд: Октоих: Култура, 1996, 70–78.

⁴² Srejojić, D. „Mitska istorija Budve”, 25–26.

⁴³ Roganović, S. „Lakše je otkriti nego sačuvati”. *Matica* 9–10. Podgorica 2002, 142.

kako nadležni govore, mozaik su najvjerojatnije oštetila djeca igrajući se i „bacajući kamene kocke”.⁴⁴

Mozaici iz lokaliteta u Mirištu nisu usamljen primjer. Uz antičku nekropolu, na mjestu nekadašnje rimske vile urbane (*villa urbana*), pronađen je figuralni podni mozaik iz I ili II vijeka p. n. e.,⁴⁵ s predstavom delfina i hipokampa koji asociraju na legende o nastanku Budve. Ovaj mozaik se po istorijskim, tehničkim i stilskim karakteristikama svrstava u najznačajnije i najstarije na prostoru nekadašnje Jugoslavije.⁴⁶ Prve konzervatorske radove obavio je 1986. Republički zavod za zaštitu spomenika tadašnje SFR Jugoslavije. Tom prilikom, mozaik je podignut s matičnog lokaliteta, nakon čega je skladišten, te više puta premještan. Konačno se, nakon skoro trideset godina, prvi put pristupilo sistematskoj konzervaciji i restauraciji u kojoj su učestvovali Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Beograd i JU Muzeji i galerije Budve.⁴⁷ Mozaik je prezentovan krajem 2014. u crkvi *Santa Maria in Punta*, a događaj je medijski praćen. Predstavljen je kao rijedak primjer mozaika s figuralnim prikazom iz Rimskog carstva na Jadranu, uz isticanje sličnosti s podnim mozaikom antičke Ostije u Italiji.

Najzad, značajno je pomenuti i fragmente podnog mozaika s floralnim i zoomorfnim motivima, ornamentima, ideogramima, monogramima i hrišćanskim simbolima iz ranohrišćanske bazilike otkrivene uz crkvu Sv. Ivana u Starom gradu. U cilju konzervacije oni su dislocirani, te su gotovo trideset godina bili daleko od očiju javnosti, propadajući skriveni u podrumu ateljea za restauraciju kod crkve Sv. Ivana. Ranohrišćanska bazilika iz V ili s početka VI vijeka, sagrađena uz nekadašnji antički Akropolj, posebno je značajna jer je jedini spomenik koji Budva baštini iz pozne antike ili ranog hrišćanstva.⁴⁸ Trobrodna bazilika, koja je otkrivena prilikom arheoloških istraživanja sprovedenih nakon zemljotresa 1979, imala je *al secco*

⁴⁴ Portal Analitika: <http://portalanalitika.me/clanak/148658/foto-djeca-ostetila-anticki-mozaik-u-petrovcu> (pristupljeno 20.5.2019).

⁴⁵ Srejović, D. „Mitska istorija Budve”, 21.

⁴⁶ Duletić, V. „Skriveno i zapostavljeno antičko lice stare Budve”, 2012, <http://montenegrina.net/fokus/anticko-lice-stare-budve/> (pristupljeno 20.5.2019)

⁴⁷ Karović, M. „Antički mozaik: od njegovog otkrića do danas”. U: *Antički mozaik – Villa Urbana – Budva: Crkva Santa Maria in Punta, Stari grad Budva – Prvo javno prikazivanje – 21. 11. 2014.* (katalog izložbe). Budva: JU Muzeji i galerije, 2014.

⁴⁸ Srejović, D. „Mitska istorija Budve”, 26.

dekoraciju unutrašnjih zidova, kao i mozaički pod koji je pokrivaio čitavu površinu zdanja, a koji je otkriven u sjeveroistočnom dijelu naosa i apside. Ranohrišćanska bazilika predstavlja najveći sakralni objekat unutar zidina Starog grada, ali i najstarije sakralno zdanje podignuto na prostoru stare Budve i ulazi u red najstarijih spomenika ove vrste na Balkanu.⁴⁹

BAŠTINJENJE ANTIČKE BUDVE

Navedeni primjeri ukazuju na bogato antičko nasljeđe Budve. To bogatstvo određuje se prema brojnosti pronađenih antičkih predmeta, ali i šarolikosti antičkih spomenika, te heterogenosti kultura o kojima svjedoče. Ipak, navedeni prikaz upućuje i na nedostatke u baštinjenju ovih spomenika koji se prepoznaju od njihovog otkrića do danas.

Poštovanje spomenika iz prošlosti postupno se formira obrazovanjem i vaspitanjem, izgradnjom odnosa prema starinama, koji se temelji na ličnoj brizi o nasljeđu. Istovremeno, kolektivni odnos prema starinama počiva i na institucionalizovanoj brizi o istorijskim spomenicima. Ona nužno mora biti uređena, organizovana i planski sprovedena. Takve strukture omogućavaju stručno prepoznavanje nasljeđa koje je vrijedno čuvanja, zatim organizaciju i implementaciju mjera zaštite, ali i promociju starina u cilju obrazovanja ljudi koji tu žive ili posjećuju teritoriju Budve.

Začeci institucionalizovane brige prema starinama uočavaju se u drugoj polovini XIX vijeka, 1884. godine, kada je predloženo da se na Cetinju osnuje arheološko društvo kome je trebalo slati sve pronađene istorijske nalaze. Jedan dokument tog društva naglašava „svima koji slučajno ili neslučajno pronađu predmete od posebnog značaja da ih predaju nadležnim vlastima jer će u suprotnome biti obilato globljeni”.⁵⁰ Ipak, tek nakon donošenja Zakona o zaštiti spomenika kulture 1945. počinju i sistematska istraživanja u Crnoj Gori. Tom prilikom, prepoznato je otuđenje i urušavanje spomenika izuzetne istorijske vrijednosti, uslovljeno nemarnim odnosom prema nalazima, ubrzanom industrijalizacijom i izgradnjom. Ovaj zakon postavio je temelje za predstojeće aktivnosti u polju istraživanja i zaštite antičkog nasljeđa i omogućio uslove za sistematsko i savjesno djelovanje.

⁴⁹ O bazilici: Đurašković, L. „Sakralni spomenici budvanskog Starog grada”. U: Đurašković, L. (ur.) *Budva: grad kralja Kadma*. Budva: Copyright: Patent, 2009, 186–187.

⁵⁰ Roganović, S. *Otuđivanje kulturnih dragocjenosti iz Crne Gore*, 138.

Antičko nasljeđe Budve tada je prepoznato kao dio opšteg interesa zajednice, te kao baština koju je potrebno istražiti i sačuvati.

Uprkos tome, ni krajem XX vijeka nije načinjen ni opšti turistički vodič koji bi uputio posjetioce u antičko nasljeđe Budve.⁵¹ Danas se turistički vodiči o budvanskoj istoriji ipak mogu naći, ali još uvijek nedostaju adekvatni natpisi i druga obilježja koja bi označila i prezentovala istorijske spomenike na ovoj teritoriji. Zbog navedenog, antička istorija Budve ostala je nedovoljno poznata čak i lokalnom stanovništvu. Posljednjih godina pokazani su naponi da se antička riznica Budve istraži i da se o njoj više govori. Zahvaljujući angažmanu Javne ustanove Muzeji i galerije Budve, organizuju se naučni skupovi, objavljuje se stručna literatura, dok je govor o antičkoj Budvi medijski znatnije praćen. U cilju ispitivanja antičke prošlosti okupljaju se stručnjaci iz različitih centara nekadašnje Jugoslavije – kustosi muzeja u Beogradu i Zagrebu koji baštine budvanske nalaze i istraživači koji se interesuju za ovaj dio budvanske prošlosti. Ipak, propuste u nekadašnjoj brizi prema nasljeđu nije lako ispraviti, a oni se odražavaju i u poteškoćama istraživača da pouzdanije rekonstruišu antički život Budve. Ukoliko se teži uključenju antičke Budve u savremeni identitet grada, te aktivnom baštinjenju ove prošlosti, mora se uspostavljati briga na širem, društvenom planu.

Preko budvanske nekropole, Akropolja, ostataka antičkih vila, pa sve do ranohrišćanske bazilike, mogu se ispitati tradicije, običaji, kao i uslovi u kojima se nekada na ovoj teritoriji živjelo. Antičko nasljeđe Budve može biti svjedočanstvo o najstarijim praksama koje su postojale na ovom području, od posmrtnih rituala, do kultova i vjerovanja, ali i o kolektivnom identitetu i etničkim grupama koje su živjele na ovom prostoru, socio-ekonomskom okviru, lokalnim društvenim strukturama i statusnom uređenju. Najzad, istražujući antičku Budvu, saznajemo i o kulturnoj i ekonomskoj razmjeni s drugim onovremenim zajednicama. Ipak, kako stara maksima u arheologiji kaže – „lakše je otkriti nego sačuvati”.⁵² Čuvati znači pamtit. Da bi Budva trajno pamtila svoju antičku prošlost, potrebno je o njoj aktivno učiti u školama, govoriti u medijima, obezbijediti prikladne i dostupne vodiče, te sačuvane spomenike učiniti vidljivim široj publici. Najzad, da se antičko nasljeđe ne bi zaboravilo, potrebno je ulagati u njegovu budućnost.

⁵¹ Tomović, P. *Buthoe – Butua – Stari grad – Budva: antička i srednjeevokovna Budva*, 2.

⁵² Roganović, S. *Otuđivanje kulturnih dragocjenosti iz Crne Gore*.

Sl. 1. Muzej grada Budve (foto: K. Jović)

Sl. 2. Ostaci antičke nekropole (foto: K. Jović)

Katarina Jović, MA
Department of Art History
Faculty of Philosophy University of Belgrade
Belgrade, Serbia

BUDVA'S ANTIEN LEGACY AS CULTURAL
HERITAGE: ON REMEMBRANCE AND OBLIVION
IN RELATION TO BUDVA'S ANCIENT PAST

Abstract. It is the aim of this paper to emphasize the importance of protecting Budva's ancient legacy, with an overview of the most important ancient sites and monuments, its intangible cultural heritage, as well as previous praxes of research and prevention of Budva's ancient patrimony. Ancient Budva isn't merely a testimony about the distant past of the town, but also a reminder of the heterogeneous culture which existed in the area. The archaeological artefacts found in Budva (the ancient necropolis, fragments of city gates, Budva's acropolis, villas, basilica, and mosaics) are memorials of diverse traditions which coexisted in the area and created new and specific modes of living. As one of the oldest settlements on the Adriatic coast, Ancient Budva was governed by various ethnicities. The largest number of material traces were left by the Illyrians, Greeks, and Romans. The monuments and sites from the period were discovered by accident in the previous century, and the artefacts have never been thoroughly explored, as the majority of objects was either destroyed or stolen due to careless and unprofessional excavations, or donated to museums in Belgrade, Split, Zagreb, and Cetinje (lavishly decorated jewellery, tools, glass and pottery from the Hellenistic and Roman periods). These artefacts correspond to the excellent artistic production of the time. Knowledge about the wealthy trade centre on the coast – which was positioned near main trade roads and, therefore, at a centre of communication on the Eastern Adriatic coast – would profoundly improve our understanding of Budva's past. However, to become part of the contemporary collective identity of Budva, this past has to be thoroughly explored, presented, and validated. Ancient Budva is still present in modern Budva. It welcomes the visitors of the Old Town, guest of *Avala* Hotel, and travellers who walk through Budva's surrounding area. It calls for examination and research. Nevertheless, if we disregard this heritage, Ancient Budva's past will be forgotten once more.

Keywords: Budva, ancient heritage, oblivion, protection, presentation

Izdavač
JU Muzeji i galerije Budve

Za izdavača
Mr Lucija Đurašković

Lektura i korektura
Miroslav Karović
Milena Davidović, MA

Prevod, lektura i korektura (engleski)
Milica Stanić Radonjić, MA
Marijana Martinović
Ksenija Dunjić · Dave Calcutt

Fotografije Simpozijuma
Miroslav Grubić

Štampa
Obodsko slovo, Podgorica

Tiraž
300

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-433-0099-2
COBISS.CG-ID 19500292

[...] Radovi koje sam pozitivno ocijenio prilično su raznovrsni kako po pristupu obradi tako i u teoretskom, vremenskom, tematskom, tipološkom i prostornom smislu. U svakom slučaju ovaj zbornik predstavlja značajan doprinos u poznavanju antičke Budve a i Crnogorskog primorja u razdoblju od željeznog doba pa sve do kasne antike. U raznim radovima iz zbornika izviru podaci o povijesti arheoloških istraživanja u Budvi (neki se često ponavljaju što je neizbježno), pa će jednom biti dobro iz svih njih napraviti jedan pouzdan pregled dosadašnjih iskopavanja.

*Iz recenzije dr Branka Kirigina,
arheologa is Splita*

[...] Budva se otkrićem antičkih nekropola 1938. godine našla na svjetskoj mapi arheoloških otkrića, što je tada bilo izuzetno značajno za mali grad od 700 stanovnika u kome se život odvijao dominantno unutar zidina Starog grada. Zbornik *Antička Budva*, koji je rezultat istoimenog međunarodnog multidisciplinarnog naučnog simpozijuma po pozivu Javne ustanove Muzeji i galerije Budve, daje nemjerljiv doprinos afirmaciji budvanske antičke prošlosti i baštine i predstavlja vrijednu ostavštinu za buduća naučna istraživanja i valorizaciju ovog grada.

*Iz recenzije dr Miroslava Luketića,
istoričara iz Budve*

ISBN 978-86-433-0099-2

9 788643 300992